

Ірина Склокіна

Словачина

Ключові слова: #екологічна стійкість #джентрифікація #конфлікти #стійкий туризм #лобіювання #некомерційне #краудфандинг #освіта

Матеріали створено в рамках проекту «Відкрита спадщина» (OpenHeritage: Organizing, Promoting and ENabling HERitage Reuse through Inclusion, Technology, Access, Governance and Empowerment), підтриманого програмою досліджень та інновацій Європейського Союзу "HORIZON2020" (грантова угода №776766).

Координатор проекту: Метрополітальний дослідницький університет (Metropolitan Research Institute) у Будапешті
Див. більше: www.openheritage.eu

Переклад профінансовано зі Стабілізаційного фонду культури та освіти 2022 Федеральним міністерством закордонних справ Німеччини та Goethe-Institut

Підхід до пристосування спадщини у Словаччині (резюме)

У Словаччині дедалі більше поширюються ідеї пристосування як методу охорони спадщини. Але переважно охорона спадщини в Словаччині зводиться до консервації, і лише поступово визнається потенціал спадщини як економічного ресурсу. Мета полягає у тому, щоби зробити спадщину основою розвитку місцевої економіки через туризм та сферу послуг. Однак, забудовники, що люблять свої інтереси, більш зацікавлені у нових проєктах, а не в адаптивному повторному використанні. Винятки з пам'яткоохоронного законодавства робляться здебільшого під тиском ринкових сил.

Як представлено пристосування спадщини на управлінському та політичному рівнях?

Планування та спадщина регулюються одним актом, але за них відповідають різні рівні влади. Законодавча база, адміністрування та фінансова політика охорони культурної спадщини централізовані на національному рівні, у Міністерстві культури, а також у регіональних управліннях, якими керують місцеві органи влади. Питаннями планування та землекористування займаються спеціальні відділи просторового планування в обласних радах. На місцевому рівні це відображено у плановій документації.

Як забезпечуються ресурси для пристосування спадщини?

Заходи з охорони спадщини впроваджуються місцевими органами влади, які недостатньо фінансуються та загалом не мають професійних можливостей для того, щоби допомагати проєктам ревіталізації. Власники можуть користуватися державною підтримкою у формі субсидій та позик під низькі відсотки на реновацію своєї власності. Наразі національна програма охоплює лише житловий фонд, деякі місцеві програми — охоплюють громадські будівлі. Для власників культурних об'єктів доступна національна програма «Відновимо наш дім», радше спрямована на фізичну реновацію, а не на повторне використання зі зміною функції. Проте системі загалом бракує фінансових та інституційних ресурсів. Фінансування ЄС зосереджено на ревіталізації забудованого середовища, але особливої уваги участі громади та спадщині не приділялося. Програми підтримки промислового виробництва чи культурних і креативних індустрій також можуть бути чудовою можливістю для перевикористання спадщини, але це усе не є їхньою основною метою. Закупівлі, орієнтовані на найнижчі ціни, також є перешкодою. На додачу, бракує кваліфікованих фахівців для управління спадщиною.

Як пристосування спадщини підтримується іншими політиками та громадою?

В органах державної влади зростає інтерес до співпраці з громадськими ініціативами. Тут законодавча база стає дедалі сприятливішою, поліпшуються інституційні можливості. Проте існують певні неясності в регулюванні діяльності ГО, адже вони не мають єдиного реєстру. Закон також [забороняє](#) неурядовим організаціям виконувати функції, які надає державна адміністрація, хоча прямих згадок про діяльність, пов'язану саме зі спадщиною, у законодавстві немає.

Адаптивне пристосування спадщини в Словаччині (повний огляд)

Подібно до інших країн Центрально-Східної Європи, Словаччина пройшла процес глибоких інституційних та економічних змін, і нині є однією з найуспішніших країн Східної Європи з перехідною економікою. У Словаччині відносно стабільна політична ситуація та ліберальна ринкова економіка. Це одна з найбільш динамічних європейських економік, що пройшла через комплексні ринкові реформи і водночас надавала соціальний захист. Протягом перехідного періоду змінилася структура власності, що тепер відчутно впливає на адаптивне повторне використання спадщини. Завдяки приватизаційним процесам виріс відсоток приватної власності на будинки — тепер цей показник значно вищий, ніж в інших країнах ЄС. Окрім того, в рамках процесу реституції, багато історичних будівель було приватизовано або передано спадкоємцям власників до 1948 року.

Управління та політика

Спадщина та політика планування

У 1990-х і 2000-х роках впровадження містобудівних рішень було особливо проблематичним: соціалістична спадщина патерналізму та вертикальна система містопланування призвели до браку прозорості процесу **приватизації**, індивідуалістичної поведінки забудовників і відсутності культури діалогу між різними зацікавленими сторонами. Було внесено зміни до важливих актів, зокрема до **Закону № 50/1976 зб. про порядок землеустрою та забудови (1976)**, який регулює базу та вимоги, пов'язані з охороною довкілля, територіальною системою екологічної сталості, охороною ландшафтів і пам'яток культури, природних заповідників і монументів. **Постанова Міністерства довкілля Словацької Республіки № 55/2001 зб. із землевпорядної документації та землеустрою** регулює те, як місцеві органи складають плани. Словацька перспектива просторового розвитку 2001 року була затверджена 2011 року.

Інституційний контекст

Словацька Республіка має дуже багату культурну спадщину — її збереження є частиною національного наративу. За внесення до реєстру, охорону та популяризацію культурної спадщини відповідають **Національна рада пам'яток та 9 регіональних рад**. Міністерство культури визначає стратегію охорони спадщини, вносить пропозиції до уряду, спрямовує та контролює діяльність державних органів, встановлює умови грантової та фінансової системи збереження та реставрації пам'яток культурної спадщини. Воно також діє через **Інспекцію пам'яток**, яка контролює, аби компетентні органи охорони спадщини дотримувалися закону, дає рекомендації у разі виявлення недоліків і має право перевіряти виконання рекомендованих заходів. **Рада з питань охорони пам'яток та Археологічна рада** є двома експертно-консультативними та ініціативними органами Міністерства культури з основних питань охорони пам'яток, історичних та археологічних об'єктів. Існує також кілька потужних **дослідницьких та освітніх закладів**, що зосереджуються на спадщині: Словацька академія наук, Словацький технічний університет в Братиславі, Коледж образотворчих мистецтв у Братиславі.

Питаннями планування та землекористування займаються **відділи просторового планування в обласних радах**. Вони розробляють, обговорюють та затверджують документи територій місцевого самоврядування та регіональних планів, беруть участь в охороні довкілля. Вони також готують експертні висновки-оцінки документів територіального планування, технічної документації муніципалітетів із землекористування та забудовних проєктів регіонального характеру. На місцевому рівні просторові плани затверджуються **міськими радами або міськими округами**, при цьому ключову роль відіграють **головні міські архітектори**. У Братиславі головними суб'єктами є **Муніципалітет Братислави** (рада депутатів), **Муніципальний інститут охорони пам'яток** (науково-дослідна установа), **Регіональна рада пам'яток Братислави**, **Міський квартал Старе місто**, **Державна охорона природи** та **Асоціація промисловості і охорони природи**.

Основними суб'єктами **фінансування** адаптивного перевикористання спадщини є Фонд пам'яток, місцеві муніципалітети, Міністерство культури Словацької Республіки, Європейський структурний фонд і Центр інформації та документації спадщини Управління культурної спадщини Міністерства культури. Суб'єкти, що займаються питаннями **житлових субсидій** — це Міністерство праці, соціальних питань та сім'ї, Міністерство фінансів, Міністерство освіти, науки та досліджень, Міністерство економіки, Європейський фонд регіонального розвитку, Міністерство фінансів Словацької Республіки, Статистичне управління Словацької Республіки, Європейський експертний центр ППП, регіональні ради та муніципалітети, організації власників житла.

Нормативний контекст

Національна рада пам'яток і дев'ять регіональних рад відповідають за документування, охорону та популяризацію культурної спадщини. У законодавстві визнаються цінності як матеріальної, так і нематеріальної спадщини, а також культурні і природні ландшафти та території.

Від 2002 року, відповідно до Закону №49.2002 зб. з питань охорони пам'яток та історичних місць, Рада пам'яток стала органом державного управління. Попередній термін «державна опіка пам'яток» замінили терміном «державна охорона». Це включає запобігання та обмеження будь-якого втручання у територію пам'яток, яке потенційно може пошкодити або зруйнувати пам'ятки чи охоронні зони пам'яток (так звані превентивні заходи) та усунення наслідків шкідливої діяльності (так звані коригувальні дії). Це стосується як рухомих, так і нерухомих об'єктів. Усі об'єкти спадщини об'єднані в категорію національних пам'яток культури, без розмежування на національні та місцеві об'єкти спадщини. Законом було запроваджено реєстрацію археологічних об'єктів, приділено особливу увагу їх охороні та підвищенню прозорості ухвалення рішень щодо декларування пам'яток. Рада поділяється на різні відділи: методологічний, дослідницький, відділ документації та реставрації — вони знаходяться у Братиславі; додатково є вісім регіональних відділів. Однак серед фахівців (Bartošova 2019; Szalay 2019) побутує думка, що зміна статусу Ради пам'яток вплинуло на те, що Рада стала менше перейматися охороною та ревіталізацією, а більше — бюрократією, а отже підпадає під політичні та лобістські впливи.

Центральна Рада пам'яток веде національний облік Фонду пам'яток Словацької Республіки, який містить реєстри різних видів об'єктів спадщини: рухомих та нерухомих об'єктів, заповідних територій та пам'ятних зон. Рішення центрального та місцевих відділів охорони пам'яток стосуються лише об'єктів і територій, зареєстрованих як пам'ятки або розташованих у заповідних зонах.

Існує очевидна небезпека **джентрифікації та туристифікації** деяких районів, включно із самою Братиславою. Прикладом є місто Банська Штявниця з її Словацьким національним гірничим музеєм під відкритим небом. У 1970-х роках багато будинків у центрі міста перетворили на музеї та галереї, що призвело до монофункціональності центру та зменшення кількості житлових будинків. Нині центр міста складається із комерційних, туристичних, а також освітніх та урядових установ, розміщених в історичних пам'ятках, проте спостерігається зниження інтересу до постійного житла та зростання туристично-орієнтованих послуг. Окрім того, серед історичних пам'яток відносно висока кількість порожніх будівель без користувачів (див. докладніше: Vošková 2015).

У рамках **Стратегії розвитку потенціалу всесвітньої спадщини** Центр всесвітньої спадщини розробив субрегіональну стратегію розвитку для Центральної, Східної та Південно-Східної Європи, див. більше: whc.unesco.org/document/123367. Комісія з координації завдань охорони всесвітньої спадщини створена для вирі-

шення міжвідомчих завдань щодо збереження та охорони окремих об'єктів. 2010 року визначення капітального ремонту змінили відповідно до **вимог ЄС**. «Капітальний ремонт» може проводитися як для всієї будівлі, так і лише для її частини. Додатково, такий ремонт стосується поліпшення теплозахисту у більш ніж 25% екстер'єру будівлі.

Вдала практика

У сфері управління спадщиною є кілька важливих успішних проєктів і програм, у тому числі міжнародних. Серед них Pro Monumenta — проєкт, спрямований на превентивне обслуговування нерухомих пам'яток культури. Проєкт отримав фінансову підтримку в рамках конкурсу ЕЕА та Норвезького фінансового механізму. Проєкт HEREIN — Європейська інформаційна мережа культурної спадщини — розроблено в рамках Ради Європи. Він об'єднує європейські державні адміністрації, відповідальні за національну політику та стратегії щодо культурної спадщини, і направлений на формування мереж співпраці у сфері культурної спадщини.

Вважається, що Словацька Республіка успішно **оновила житловий фонд**, особливо масове житло соціалістичної епохи — у сенсі методології, управління, фінансових інструментів (Kakalejčíková 2017). Стратегія реконструкції житлових і нежитлових будівель (2017) містить огляд національного фонду житлових і нежитлових будівель, визначення економічно ефективних підходів до реконструкції відповідно до типу будівлі та кліматичної зони, а також політику та заходи, направлені на реконструкцію будівель, у тому числі поетапну (глибоку).

Реконструкція житлового фонду була комплексною, а от ремонт нежитлових будівель проводився в рамках різних проєктів, не пов'язаних із загальнодержавними програмами. Приміром, з 2008 по 2012 рік «ЕкоФонд» підтримав покращення енергоефективності 61 шкільної будівлі та 21 комунальної будівлі.

Ресурси для пристосування спадщини

З 2000-х років деякі повноваження почали розподілятися поміж державною адміністрацією та муніципалітетами й вищими територіальними одиницями. Фінансова система стала більш децентралізованою через Закон про податок на нерухоме майно, Закон про податок на прибуток, Закон № 227/2007 зб. на додану вартість. Такий перерозподіл є корисним для регіонального розвитку та ревіталізації на місцевому рівні. Впровадження цих переданих повноважень фінансується державою через субсидії з державного бюджету (Rentková 2017:6).

Братислава як самоврядний регіон надає безповоротні субсидії розташованим на її території ініціативам і організаціям. Ці субсидії надаються через «бюджет участі» та сфери просторового розвитку, культури, довкілля та сільського розвитку, туризму.

Закон 57/2018 про регіональну інвестиційну допомогу та Закон 561/2007 зб. про інвестиційну допомогу, Закон 185/2009 про стимулювання досліджень регулює умови використання стимулів. Закон № 434/210 зб. (зі змінами) регулює надання субсидій Міністерством культури Словацької Республіки.

Більше державного фінансування надходить через спеціальні програми, такі як **система благодійного фонду “Obnovme svoj dom”** («Відновимо наш дім»). Програма актуальна як для внесених до списку пам'яток, так і для тих об'єктів, що до нього не входять. Її підпрограма 1.6 — «Комплексна реконструкція пам'яток національної культури з пріоритетом охорони та відновлення». Фінансова підтримка реновації здійснюється на кошти Державного фонду розвитку житлового будівництва. Фонд здебільшого орієнтований на термомодернізацію, але також може допомогти з технічним обладнанням, модернізацією або заміною ліфтів, налагодженням інклюзивності, а також модернізацією систем газу, електроенергії, водопостачання та каналізації.

Стратегія реконструкції житлових і нежитлових будівель (2017) містить огляд національного фонду житлових і нежитлових будівель, список економічно ефективних підходів до реконструкції відповідно до типу будівлі та кліматичної зони, а також політики та заходи, направлені на стимулювання реконструкції будівель.

Контрактна система заощаджень (Bauspar) полегшує процес отримання житлових кредитів. Ця система дозволяє позичальникам брати позики за нижчими відсотковими ставками, при цьому на заощаджену суму уряд сплачує відсоткову надбавку (Delmendo 2019). Кредити від Фонду розвитку житлового будівництва спрямовані на усунення системних проблем будівель та підвищення енергоефективності. Наявні такі пов'язані з державною житловою політикою інструменти: субсидії на придбання орендних квартир, технічне оснащення та усунення системних дефектів у багатоквартирних будинках, фінансування нового житла, внески на утеплення сімейного будинку, преміальні кредити на придбання житла та оновлення житлового фонду. Комерційні банки також видають кредити для співфінансування державних субсидій на відновлення житла (Kakalejsikova 2017).

З'являється **ринок адаптивного повторного використання**, особливо на фоні того, що будівництво відіграє активну роль в економічному зростанні Словаччини. Власників житла у Словаччині дуже багато (понад 90%), тому оренда нерухомості не є широко поширеною. Існує **високий попит на нерухомість**, як з боку місцевих, так і іноземних інвесторів, особливо в Братиславі та довкола неї, причому міжнародні інвестори зацікавлені радше вкласти гроші, а не користуватися власністю. З іншого боку, на ринок нерухомості вплинув процес реституції власності досоціалістичним власникам.

Одна з **проблем** полягає в тому, що багато забудовників досі переймаються лише економічною вартістю землі, а відновлення історичних будівель є дорогим і трудомістким. У 1990-х і 2000-х роках багато цінних будівель було знесено, а усвідомлення потреби адаптивного перевикористання спадщини прийшло лише в 2010-х.

Щодо **податкових пільг**, Словаччина є ліберальною країною, де окремі сфери економіки чи окремі типи будівель не оподатковують за нижчими тарифами. Окрім того, у законодавстві чітко зазначено, що **власник зобов'язаний забезпечити охорону пам'ятки культури за власний рахунок** (Закон про охорону пам'яток). Отже, з **боку держави простежується брак підтримки адаптивного перевикористання, як фінансової, так і інституційної** (Liptáková 2013; Bartošova 2019). Відповідальність за базову охорону пам'яток повністю покладається на власників, і немає суттєвих фінансових інструментів для відшкодувань, незважаючи на те, що охорона спадщини вважається корисною для суспільного блага. Проте важливо зазначити, що порівняно з низкою інших розвинутих європейських економік, Словаччина відрізняється **нижчими цінами на нерухомість і нижчими податками**, що є позитивним моментом для бізнесу та розвитку нерухомості. Ще одним позитивним моментом є зростання важливості проєктів державно-приватного партнерства, особливо в новому періоді фінансування ЄС 2021-2027.

Більшість **проєктів державно-приватного партнерства** є концесіями громадських робіт, пов'язаними з будівництвом нової інфраструктури, і адаптивне повторне використання не є центральним питанням у цій галузі. У таких партнерствах приватний сектор звинувачують у «приватизації» та комерціалізації культурних цінностей, і наявний брак довіри як з боку державного, так і приватного секторів (Jelinic та ін. 2017: 85-86).

Міжнародні програми важливі з погляду фінансової підтримки Словаччини. Однак єврофонди використовуються здебільшого для великих інвестиційних проєктів, як от нове будівництво та інфраструктурні проєкти. Значення єврофондів у проєктах перевикористання спадщини значно менше. Інвестиційні стимули спрямовані на промислове виробництво, технологічні центри та центри бізнес-послуг і надаються у формі грошових грантів, податкових пільг, внесків на підтримку робочих місць та передачі/оренди нерухомості за ціною, нижчою від загальної вартості активів. Ці стимули корисні для сфер, що безпосередньо не пов'язані з пристосуванням спадщини, але можуть діяти у синергії з ним.

Існують гранти, спрямовані на науково-дослідні проєкти, що надходять зі структурних фондів ЄС через Словацьке агентство інновацій та енергетики, Агентство Міністерства освіти зі структурних фондів ЄС, а також національні гранти від Словацького агентства досліджень та розвитку [тощо](#).

Використання коштів ЄС має позитивні та негативні сторони. Одним із неод-

нозначних прикладів є випадок Кошице як «Столиці культури» 2013 року (Szalay 2019). Позитивним аспектом цього проекту є те, що муніципалітет вдався до адаптації низки історичних будівель і провів там заходи «Столиці культури», а не розпочав нове будівництво. Однак довгострокові результати виявилися неоднозначними: ефект був тимчасовим, адже заходи були зосереджені на матеріальній модернізації будівель. Проект не приділив жодної уваги залученню громади чи сталості після того, як заходи в рамках «Культурної столиці» завершилися. З іншого боку, фінансування ЄС ефективно вплинуло на підтримку низових ініціатив, наприклад у випадку Stanica Zilina.

Вдала практика

Одним із найвідоміших успішних випадків адаптивного перевикористання є кейс залізничної станції в Жиліні (Stanica Zilina), відремонтованої як культурний центр ГО “Truc Sphérique”. Пізніше ця команда перетворила на культурний центр Нову синагогу в Жиліні, що пустувала з 2010 року. Спочатку це була низова ініціатива, що співпрацювала із громадою (оренда обходилася у символічну суму – 1 євро); згодом проєкт почала фінансувати Норвегія.

[Програма](#) розвитку сільської місцевості фінансується Європейським сільсько-господарським фондом розвитку сільської місцевості та за рахунок національних внесків. Ця програма підтримує спадщину, особливо в контексті її туристичного та економічного потенціалу для громад. Як правило, словацькі муніципалітети подають заявки на ці кошти для конкретних потреб, але загалом їм досить важко орієнтуватися, а також бракує компетенцій для участі в грантових конкурсах.

Інші фактори: участь громади, культура, стійкість

Участь громади

Нині **громадські ініціативи**, пов’язані з охороною пам’яток, зосереджені на протестах проти знесення, котрі здебільшого є безуспішними, адже забудовникам вдається втілювати свої проєкти. Врешті-решт громадські ініціативи звернулися до інших підходів стимулювання збереження та перевикористання. Такі ініціативи також підтримують нові покоління **професійних архітекторів**, які спеціалізуються на пристосуванні будівель.

Загалом адаптація спадщини не вважається помітною проблемою для суспільства та політиків, але після нещодавніх місцевих виборів (2018) нові депутати

набагато прихильніше ставляться до культурного сектора й оновлення міст, тоді як раніше ці питання покладалися на гранти від ЄС. Громадські організації підтримуються на національному рівні: наприклад, 2 % річного податку на прибуток (фізичних чи юридичних осіб) можна пожертвувати будь-якій ГО на вибір.

Вдала практика

Щодо вдалої практики, однією з найбільш інноваційних ініціатив у словацькому контексті є ГО «**Punkt**», що зосереджується на урбаністиці, культурному секторі, міському дизайні, підтримці життя громади та партисипативному плануванні. 2017 року вони підготували партисипативний процес у районі вулиці Паненської у Старому місті Братислави. У 2018-2019 роках залучили громаду до пілотного проєкту з адаптивного використання будівлі старої школи в Зволені (регіон Банська Бистриця). Punkt також допомагає організовувати зустрічі та семінари для міських експертів.

Однією з найпомітніших ініціатив щодо охорони та розвитку спадщини є громадська організація «**Чорні діри**» (Čierne Diery), яка організовує дослідницькі поїздки у закинуті будівлі, їх картографування та документування, а також співпрацює з дизайнерами та художниками у мистецьких проєктах зі створення книжок, статей, мерчандайзингу, що просувають ідеї збереження та перевикористання спадщини, а також окремих об'єктів. Вони також використовують краудфандинг як інструмент для видавничих проєктів (Bartošova 2019).

Культура

Концепція **креативних індустрій** розвивається в Словаччині досить повільно через акцент на традиційних культурних цінностях після 1989 року (Baculáková 2018:74). Креативні індустрії складають 6,2 % усіх компаній, і частка їхніх працівників на загал складає 4 % (Baculáková 2018:74). Переважно вони знаходяться у міських центрах (Братислава, Кошице, Трнава) і залежать від університетів, гарної культурної інфраструктури та транспорту. Також Братислава створила кластер креативних індустрій із сусідніми районами Австрії.

З наявної літератури важко визначити, наскільки креативні індустрії практично пов'язані з адаптацією спадщини, але принаймні в офіційному політичному дискурсі цей зв'язок існує, наприклад, **у формі спеціальних грантів на реконструкцію та модернізацію будівель для культурних цілей**. Інноваційне перевикористання будівель для культурних цілей характеризують як позитивне зрушення, зокрема в Братиславі. 2015 року до Плану дій Братислави внесли державну під-

тримку розвитку інфраструктури, зокрема реконструкції будівель і приміщень для художньо-експериментальної діяльності, коворкінгів, майстерень, художніх студій, студій зі складнішим технологічним обладнанням, просування культурного сектора через державні заклади традиційної культури тощо.

Сталість

Загалом Словаччина успішно дотримується вимог енергоефективності для будівель. Поняття «**будинку з майже нульовим споживанням енергії**» (NZEB) з'явилося 2012 року та нині застосовується в нових забудовах. Передбачається, що ці вимоги стимулюватимуть масштабні проекти ремонту будівель, але знадобиться додаткова підготовка фахівців. Комплексний ремонт та утеплення житла іноді є складним завданням через те, що квартири приватизовані, а орендарі не координуються між собою (Stadt bauen 2012:63). Відповідними актами та стратегіями є **Закон 555/2005 про енергетичну ефективність будівель, який вимагає впровадження стандартів ЄС щодо енергоефективності**. Для того, щоб отримати дозвіл на будівництво, проєктувальники повинні надати докази того, що енергетичний рейтинг будівлі відповідає вимогам законодавства. **Енергетичні сертифікати** видаються з січня 2008 року.

Тренди в адаптації спадщини у Словаччині (підсумок)

У Словацькій Республіці існує комплексна система планування на національному, регіональному та місцевому рівнях, а також хороша практика трансрегіонального (транскордонного) співробітництва. Однак існує **проблема**, пов'язана з браком ресурсів і кадрів на місцевому рівні. У деяких місцевостях **плани не завершені**, а в деяких (включно зі столицею) **плани застаріли або не втілюються на практиці** (Marko et al. in Vallo et al. 2018:12).

Обмеження забудови на природних територіях є недостатньо ефективним, як і спроби змусити забудовників дотримуватися законодавства (Pazúr & Bolliger 2016:172). Однією з найбільших проблем у плануванні є **тенденція до забудови зелених зон і недооцінка потенціалу постіндустріальних зон**. У територіальних планах і планах зонування покинуті промислові об'єкти називають «дестабілізованими територіями», навіть не досліджуючи їх культурну цінність і не документуючи їх наявність. Зрештою, такі об'єкти зносять (Husák 2009).

Щодо спадщини, Міністерство культури постановило змінити обмежувальну модель охорони пам'яток на більш мотиваційну та орієнтовану на розвиток, а також підтримує власників об'єктів спадщини, головним чином через програму «Відновимо наш дім». **Мета полягає у тому, аби зробити спадщину основою**

розвитку місцевої економіки, особливо через туризм та економіку послуг: зростає увага до відповідальності самого власника, а не до охорони з боку держави. Ідея адаптивного перевикористання як найкращого способу збереження поступово виходить на перший план, але **фінансових і професійних можливостей Міністерства культури, Департаменту охорони пам'яток та місцевої влади недостатньо** для ефективної підтримки проєктів ревіталізації. У багатьох випадках на місцевому рівні власники об'єктів спадщини вимушені працювати без підтримки та керівництва.

Поширеним явищем є **недостатній рівень професійності фахівців, які займаються реставрацією**, оскільки фірми, які виконують таку роботу, як правило, спеціалізуються на термомодернізації (наприклад, заміні вікон на пластикові, утепленні) (Vošková 2015). Частково це пояснюється тим, що законодавством не визначений тип будівельної фірми, що має виконувати роботи на об'єктах спадщини. Таким чином, переможцем тендеру може стати звичайна будівельна фірма без досвіду роботи саме зі спадщиною (Majtan 2017). Інша проблема полягає в тому, що керівники об'єктів всесвітньої спадщини недостатньо співпрацюють з представниками місцевих муніципалітетів (див. Blueprint 2012:19 (додаток II)). На рівні муніципалітетів і селищ немає спеціальних органів, що займалися би охороною культурної спадщини: лише деякі чиновники займаються спадщиною наряду з іншими питаннями.

На відміну від деяких інших країн ЄС, де останніми роками спостерігалася тенденція до зменшення кількості правових документів щодо будівельних норм і розширення кількості описових вимог, базованих на ефективності, у Словацькій Республіці досі існує потреба в «окремих правових документах з вимогами щодо ефективності, поєднаних з нормативними вимогами для деяких суб'єктів» (Pedro et al. 2011). Останніми роками зростає кількість будівельних робіт, непідвладних державному контролю або тих, що переходять від звичайних процедур до спрощених варіантів надання офіційних дозволів на будівництво (Pedro et al. 2011:202). У Братиславі **багато районів перебувають під сильним впливом забудовників**, і це дуже часто завершується конфліктами із низовими ініціативами, що призводить до так званого замороження будівництва (максимум на 5 років). Це дозволяє заморозити видачу нових дозволів на будівництво, доки не буде затверджено новий план зонування.

Серед основних критичних проблем — досі не розроблені схеми національної підтримки реновації нежитлових будівель (2017 р.), а також **негативний вплив тендерних процедур**, де домінує «**критерій найнижчої ціни**», і не береться до уваги підбір компанії-постачальника та якість проведених робіт. Окрім того, існує суперечність між технічними вимогами до будівництва (як національними технічними стандартами, так і Єврокодом) та реальністю того, що можна зробити із пам'ятками національної культури та історичними особливостями їхніх конструкцій (Strategia ochrany 2015:10).

Є кілька проблем, які постають у контексті фінансування пристосування спадщини. Гранти та приватне фінансування доступні, але для того, щоби на них вийти, **необхідні навчання працівників навичкам фандрайзингу**, оскільки інформація про фінансові ресурси розпорошена. Приватні пожертви нині не надто поширені. Меншим муніципалітетам за межами Братислави та інших великих міст нині складно виплачувати позики, та й загалом вони відчують брак фінансових ресурсів. Ринок нерухомості зосереджений на розвитку та інвестиціях у ринок житла та офісів, тоді як **пристосування спадщини сприймається як дороге та трудомістке**.

Як і в інших країнах Центрально-Східної Європи, за розподіл більшості коштів відповідають державні органи. У майбутньому, креативні індустрії можуть відігравати важливу роль у адаптивному перевикористанні спадщини — цей сектор зацікавлений у збереженні унікальних об'єктів, не зосереджений винятково на прибутках, і зазвичай обирає історично та соціально важливі місця, не обов'язково привабливі для інвесторів у комерційну нерухомість. Інші проблеми, з якими стикається адаптивне перевикористання спадщини — це **корупція та відсутність прозорості**, що впливають на розподіл національного бюджету та бюджету ЄС на ревіталізацію. Своєю чергою, державні кошти на місцевому рівні є дефіцитними та перерозподіляються на нагальніші потреби, ніж спадщина.

Респонденти

Доктор Ніна Бартошова (Nina Bartošova), Словацький технічний університет у Братиславі, Архітектурний факультет та Інститут історії, теорії архітектури та реставрації пам'яток. 3 квітня 2019 р.

Доктор Петер Шалай (Peter Szalay), Словацька академія наук, дослідник Інституту будівництва та архітектури. 3 квітня 2019 р.

Бібліографія

Assessment of HBA governance system in Slovakia [Interreg Central Europe project] <http://www.interregcentraleurope.eu/Content.Node/SLOVAKIA-ASSESSMENT.pdf>

Baculáková, Kristína (2018).” Cluster Analysis of Creative Industries in the Regions and Districts of Slovakia,” Theoretical and Empirical Researches in Urban Management 3 (13): 74-89.

Bartošova, Nina (2016). Industrial Heritage in the Eyes of Expertise/Experience. Theory and Methodology of Preservation of Industrial Heritage. Case Bratislava. Bratislava: Slovak Technical University. 128 p.

- Delmendo, C. Lalaine (2019). House Prices are Rising Strongly in Slovak Republic, July 15, <https://www.globalpropertyguide.com/Europe/Slovak-Republic/Price-History>
- Husák, Vladimír (2009). Obnova priemyselných pamiatok je veľký otáznik, <http://www.uzemneplany.sk/zakon/obnova-priemyselných-pamiatok-otaznik>
- Janas, Karol, Rudolf Kucharcik, Alexander Dubcek (2016). "Protection of Cultural and Historical Monuments in Slovakia on City and Municipal Level," International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences & Arts SGEM. 453-459.
- Jelincic, Daniela Angelina, Tišma, Sanja, Senkić, Matea, and Dodig, Domagoj (2017). "Public-Private Partnership in Cultural Heritage Sector," Transylvanian Review of Administrative Sciences (December):74-89.
- Kakalejčikova, Zita (2017). "Case Study: Slovakian subsidies for residential energy efficiency" [blogue entry], Habitat for Humanity International, 30 January, <https://getwarmhomes.org/case-study-residential-energy-efficient-renovations-subsidies-in-slovakia/>
- Krcho, Ján (2013). "From Military Bakery to Kulturpark: The Problematics of the Regeneration of the Former Military Warehouse Complex in Košice," Architektúra & Urbanismus 3-4: 254-265.
- Liptáková, Jana (2013). "Finding new uses for old buildings," The Slovak Spectator, February 23, <https://spectator.sme.sk/c/20046148/finding-new-uses-for-old-buildings.html>
- Luther, Daniel (2015). "Active Citizens and the Historical Identity of a City: The Case of Bratislava-Podhradie," Slovak Ethnology 63 (4): 355-365.
- Majtan, Vladimír (2017). "Kultúrne pamiatky na Slovensku trápi nezaujem a peniaze," ASB, January 17, <https://www.asb.sk/architektura/historicke-stavby/kulturne-pamiatky-na-slovensku-trapi-nezaujem-a-peniaze>
- Maslen, Michal (2017). Cultural and Natural Heritage — Legal Instruments of Its Preservation in the Slovak Republic. Scientific Monograph. Bratislava.
- Pazúr, Robert, & Bolliger, Janine (2016). "Land changes in Slovakia: Past processes and future directions," Applied Geography 85, 163-175.
- Stadt Bauen: Beispiele für und aus Wien: Bratislava (2012) [Vienna! Ahead Project], <https://www.wien.gv.at/stadtentwicklung/studien/pdf/b008252.pdf>
- Stratégia (2017) ochrany pamiatkového fondu na roky 2017–2022 [Ministerstvo kultúry Slovenskej Republiky], https://www.pamiatky.sk/Content/Data/File/sluz_predpis/Strategia_ochrany_pamiatkoveho_fondu_2017-2022.pdf
- Vallo, Matúš, et al. (2018). Návod na lepšie mesto. Plán Bratislava. Bratislava: SLOVART.
- Vošková, Katariná (2015). Proces transformácie pamiatky počas pamiatkovej obnovy, <https://www.archinfo.sk/diela/teoreticka-praca/proces-transformacie-pamiatky-pocas-pamiatkovej-obnovy-zamery-verzus-realizacia-cast-i.html>